

บทบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง
The Chapter of Literature Review of Civil Politics

วุฒิพงศ์ บัวชัย^{*1} ดวงใจ ปินตามูล² และประดิษฐ์ ธิติศรีณย์³

Wutthiphong Buachoi^{*1} Duangjai Pintamul² and Pradit Thitisarun³

¹อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

²นักวิจัย สำนักงานวิจัยและนวัตกรรม มูลนิธิแสงสว่างวิชาการ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

³อาจารย์พิเศษ ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

^{1*}Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Phetchabun University

²Researcher from the Research and Innovation Foundation of Sang-See Academic Phra Nakhon Si Ayutthaya Province

³Regular Special Lecturer from Department of Political Science College of Politics and Government

Suan Sunandha Rajabhat University

*Corresponding Author Email: Wutthiphong_b@hotmail.com

Received: 2 February 2024

Revised: 18 March 2024

Accepted: 19 March 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง 2. เพื่อทบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง 3. เพื่อทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และ 4. เพื่อทบทวนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมือง เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย จำนวน 20 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสัมภาษณ์และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์แบบเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) นักวิจัยหรือนักวิชาการส่วนใหญ่ยังอ้างอิงผลงานของเดวิด แมทธิว และชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมืองยังเหมือนเดิมทั้งหมด 2) รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองยังคงมีรูปแบบการเคลื่อนไหวตามที่วุฒิพงศ์ บัวชัย ได้ทำการศึกษาไว้ รวมทั้งมีการต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) มากขึ้นซึ่งจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้ลง 3) การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย จะนำมาซึ่งรูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาของประชาชนแบบผสมผสาน (Hybrid Theories) และ 4) การเมืองภาคพลเมืองมีพัฒนาการเหมือนกับผลงานวิชาการของวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) ค้นพบ ทั้งพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศและพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย

คำสำคัญ: การเมืองภาคพลเมือง, การเมืองภาคประชาชน

Abstract

The purposes of this research were 1. to review the knowledge of civil politics 2. to review the movement model of civil politics 3. to review civil politics in policy processes. and 4) to review the development of civil politics. is qualitative research. The research tool was an interview form with a target group of 20 people selected through purposive sampling. Then use the information gathered from the interviews and various related documents. Let's do a content analysis. the findings of this research were that 1) Most researchers or academics still refer to the work of David Matthew and the "knowledge set on civic politics" is still the same. 2) The movement pattern of civil politics still has the movement pattern that Wutthiphong Buachoi has studied. Including fighting through the use of more public communication processes (social media), "which will reduce the fighting process 3) Civic politics in the policy process will bring about an integrated form or solution to

solving people's problems with hybrid theories and 4) Civil politics has developed similar to the academic work of Wutthipong Buachoi (2018) finding both the development of civil politics in foreign countries and the development of civil politics in Thailand.

Keywords: Civil Politics, People's Politics

บทนำ

การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) เป็นแนวคิดทางด้านรัฐศาสตร์ล่าสุดในยุคปัจจุบัน “การเมืองภาคพลเมือง” หรือ “การเมืองภาคประชาชน” คือสิ่งเดียวกัน ในปัจจุบันแวดวงวิชาการนิยมเรียกกัน คือ “การเมืองภาคพลเมือง” ซึ่งมุ่งเน้นประชาชนเจ้าของอำนาจการปกครองใช้อำนาจการปกครองด้วยตนเองไม่ใช้ผ่านผู้แทนฯ ซึ่งแนวคิดนี้อยู่ภายใต้ระบบประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) ในขณะที่มีระบบผู้แทนหรือระบบประชาธิปไตยทางอ้อม (Indirect Democracy) ปฏิบัติหน้าที่อยู่ โดยส่วนใหญ่การเมืองภาคพลเมืองมักเกิดขึ้นในพื้นที่ที่ประชาชนถูกกระทำหรือเผชิญปัญหาในพื้นที่ของตนเองตามลำพัง เนื่องจากภาครัฐเข้าไม่ถึง (Non-Access) ปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ หรือแม้รัฐเข้าถึงปัญหาในพื้นที่ก็แก้ไขปัญหาไม่สำเร็จหรือยืดเยื้อยาวนาน การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) หมายถึง การเมืองที่เกิดจากประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจการปกครองในระบบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง ผ่านกิจกรรมต่างๆ เพื่อการเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิหรือการพิทักษ์สิทธิของตนเองหรือของชุมชนที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง ในขณะที่ยังมีระบบผู้แทน โดยการเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นๆ ซึ่งเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่างๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของ ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีในชุมชน สังคม และประเทศชาติ (วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559, น.17) ส่วนสาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง (วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2561, น.6-9) ก็มีหลากหลายสาเหตุ คือ การเข้าไม่ถึง (Inaccessibility) กระบวนการใช้อำนาจของรัฐ ซึ่งมุ่งสนองตอบการขยายตัวของทุน โดยไม่สนใจผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อกลุ่มคนที่เสียเปรียบ ความจำเป็นทางการเมือง (Political Necessity) ของกลุ่มชนในระดับรากหญ้าที่ต้องการรักษาสิทธิหรือผลประโยชน์อันชอบธรรมของตนเองเอาไว้ ความไม่พอเพียง (Inadequacy) ของระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทน กล่าวคือ ระบอบรัฐสภาไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนพอที่จะรับผิดชอบแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ประเทศชาติเผชิญได้ และระบอบรัฐสภาอาจจะเป็นปัญหาเสียเอง ระบบประชาธิปไตยทุกประเทศการเมืองภาคพลเมืองไม่สามารถตอบสนองชาวบ้านได้จะตอบสนองเฉพาะบางกลุ่ม รวมทั้งการเมืองในระบบผู้แทนไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาประชาชนในระดับรากหญ้า แต่เป็นการเมืองที่มุ่งจัดสรรระบบอำนาจภายในของชนชั้นนำไม่ใช้การเมืองเพื่อประชาชนการเมืองแบบผู้แทนจดจ่ออยู่กับการให้ได้ทางออกในแก้ไขปัญหาเร็ว ๆ มากกว่าการศึกษาหาที่มาของปัญหาให้ชัดเจน ก่อนการแก้ไขปัญหาพร้อมกับเจ้าของปัญหา การเมืองแบบผู้แทนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางการเงินมากและเป็นไปตามกฎหมาย ไม่ได้เน้นจิตสาธารณะ (Public Will) เป็นฐานของทุนทางการเมือง การเมืองแบบผู้แทนสร้างสรรค์เหตุการณ์สาธารณะ ไม่ได้สร้างพื้นที่สาธารณะแต่การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ คือ นำประเด็นปัญหาให้เป็นปัญหาสาธารณะ

ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง (Mathews, 1999, pp.136-137; อ้างถึงในวุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559, น.18) พบว่าการเมืองภาคพลเมืองเริ่มต้นเมื่อประชาชนมีความรับผิดชอบต่อชะตาหรือชะตากรรมที่อยู่ต่อหน้าพวกเขา เมื่อพวกเขาเป็นเจ้าของปัญหาต่าง ๆ ของเขาเอง การเมืองภาคพลเมืองจดจ่อ เอาใจใส่กับการสร้างความชัดเจน และถ้ามีความจำเป็นก็จะทบทวนปัญหาเหล่านั้นอีก ก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่การแก้ไขปัญหา การเมืองภาคพลเมืองเน้นความสำคัญกับการเรียกร้องของประชาชนต่อความรับผิดชอบของพวกเขา และนำมาซึ่งการแก้ไขปัญหาด้วยพวกเขาเอง การเมืองภาคพลเมืองเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจ ในทุกระดับชุมชน การเมืองภาคพลเมืองใช้จิตสาธารณะ (Public Will) เป็นฐานของทุนทางการเมือง การเมืองภาคพลเมืองประเมินความสามารถของพวกเขา การเมืองภาคพลเมืองใช้ความหลากหลายและเอาหลายกลุ่มมาทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหา

การเมืองภาคพลเมืองมองที่สาธารณะเพื่อกำหนดทิศทางแก้ไข การเมืองภาคพลเมืองสอนทักษะที่ได้ผลจริงของการปฏิบัติในพื้นที่สาธารณะ การเมืองภาคพลเมืองเกี่ยวกับการร่วมกันหรือการช่วยเหลือกันในทางปฏิบัติ และการเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ หลักการสำคัญของการเมืองภาคพลเมือง (Mathews, 1999, pp.137-150 อ้างถึงในวุฒิพงศ์ บัวชัย, 2561, น.13-15) คือ หลักแห่งการตอบสนอง (Responsibility) หลักแห่งความสามารถ (Capacity) หลักแห่งอำนาจ (Power) หลักแห่งความสัมพันธ์ (Relationship) หลักแห่งเจตจำนงทางการเมืองและประโยชน์ทางการเมือง (political will and interest) หลักแห่งการกระทำหรือลงมือปฏิบัติ (Action)

ทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) เป็นแนวความคิดเกิดขึ้นในปลายศตวรรษที่ 20 (2000) โดยเจ้าของผลงานหรือเจ้าของแนวความคิดนี้ คือ เดวิด แมทธิวส์ เขียนในหนังสือ “The Politics for People” (Mathews, 1994) และแปลเป็นภาษาไทยโดยศาสตราจารย์ นายแพทย์วันชัย วัฒนศัพท์ (2552) ในหนังสือ “การเมืองภาคพลเมือง” เราพบงานเขียนและงานวิจัยเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง ในผลงานวิชาการและงานวิจัยของเสกสรร ประเสริฐกุล (2553), จิตติมา ผลเสวก (2553), พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์ (2556) ศรัณยู หมั่นทรัพย์ (2557) สุกัญญา คุณยศยิ่ง (2558) สมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) อนุรักษ เก่งเรียน (2558) วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) วุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) สุภธรรม มงคลสวัสดิ์ (2561) และสมชาย ปรีชาศิลป์ (2565) ซึ่งน่าสนใจทั้งนั้น จากจุดเริ่มต้นของชุดความรู้เกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในปี 1994 ถึงปัจจุบัน 2023 รวมระยะเวลา 29 ปี ซึ่งยาวนานพอสมควร โดยชุดความรู้หนึ่ง ๆ จะมีการขยับเพิ่มเติมหรือมีการเปลี่ยนแปลงทุก ๆ 5 ปี จึงเป็นเหตุผลของที่มาของการทำวิจัยครั้งนี้

ดังนั้น ผู้วิจัยสรุปปัญหาการวิจัยในครั้งนี้ได้ คือ ผู้วิจัยอยากทราบว่าชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมืองที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร อยากทราบว่ารูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร อยากทราบว่า ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายที่เป็นปัจจุบันเป็นอย่างไร และอยากทราบว่าพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองที่เป็นปัจจุบันมีพัฒนาการเช่นไร และเหตุผลคาดหวังสูงสุดของของการวิจัยและบทความวิจัยครั้งนี้ คือ มีต่อการเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองเพื่อใช้ในการสอนนักศึกษาที่ทันสมัยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง
2. เพื่อทบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง
3. เพื่อทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย
4. เพื่อทบทวนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมือง

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) หรือศึกษาวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหของชาวบ้านหรือของชุมชน จะมีชุดของทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคมที่นักรัฐศาสตร์นิยมนำมาเป็นองค์ประกอบของแนวความคิดหรือทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานของการศึกษาวิจัยด้วย คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) ทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (Cultural Framing Theory) และทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย ทั้งนี้ “การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน” ผู้เขียนได้สังเคราะห์ขึ้นมาจากผลงานทางวิชาการของเสกสรร ประเสริฐกุล (2548, น.174; 2552, 2553, น.169) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549, น.17) เดวิด แมทธิวส์ (2552) ประภาส ปันตบแต่ง (2552, น.152-173) วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) และวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) ซึ่งการเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมือง ประกอบด้วย การร้องทุกข์ (petition) การ

ตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (Check and balance) การประท้วง (Protest) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (Critical Cooperation) อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) การสานเสวนา (Deliberation) และความสามารถในการเจรจาต่อรอง (Capacity of Negotiations)

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัย แบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ได้แก่ จำนวน 20 คน ประกอบด้วย 1) NGOs. 2) นักสิทธิมนุษยชน 3) แกนนำของชาวบ้านที่ขับเคลื่อนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง ทั้งหมดมาจากการเลือกแบบเจาะจง

2. เครื่องมือของการวิจัย ได้แก่ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) อีกทั้ง ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ กลั่นกรอง จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างข้อคำถาม และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระสำคัญ ตลอดจน ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลอง (Try Out) สัมภาษณ์กับกลุ่มทดลองที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาข้อบกพร่อง ข้อแก้ไข ข้อเสนอแนะให้แบบสัมภาษณ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ (Document Research) เอกสารที่ผู้วิจัยนำมาใช้ในวิเคราะห์ประกอบการวิจัยครั้งนี้ คือ หนังสือ บทความวิชาการ เอกสารรายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ กฎหมาย ระเบียบ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการรวบรวมข้อมูลเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องบทบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การบทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง

ผลการวิจัยพบว่า นักวิจัยหรือนักวิชาการส่วนใหญ่ยังอ้างอิงผลงานของ David Mathews (1999) politics for people finding a responsible public voice หรือเดวิด แมททิว (Mathews, 1999) ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง ผลงานวิจัยและผลงานวิชาการใหม่ล่าสุดเป็นงานของชัชวาล ทองดีเลิศ (2565) ได้เขียนบทความวิชาการเรื่อง “วิชาการกับการเคลื่อนไหวภาคประชาชน ใน เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง” และบทความวิชาการเรื่อง “จากรากหญ้าถึงยอดหญ้า: กรอบการศึกษาการเมืองของคนข้างล่างแบบ “ประภาส” กับทิศทางแนวการวิเคราะห์รัฐศาสตร์ไทยในอนาคต ใน เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหว ในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง” ของวีระ หวังสัจจะโชค (2565) และพบในดุษฎีนิพนธ์ของสุภรธรรม มงคลสวัสดิ์ (2561) ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “การเมืองภาคพลเมืองของคนพิการในการทำสิทธิคนพิการให้เป็นจริง และยังพบในวิทยานิพนธ์ของสมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน กรณีศึกษาตำบลนาชุมแสง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น” และงานค้นคว้าอิสระของสุกัญญา คุณยศยิ่ง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่องบทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง” และอนุรักษ์ เก่งเรียน (2558) ทำดุษฎีนิพนธ์เรื่องการก่อตัวของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย ช่วงปี พ.ศ. 2547-2557 สมนึก ปัญญาสิงห์ (2558) ทำวิทยานิพนธ์เรื่องการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับ

กระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน: กรณีศึกษา ตำบลนาชุมแสง อำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น และสุกัญญา คุณยศยง (2558) ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง นอกนั้นจะเป็นผลงานวิจัยและงานวิชาการที่อยู่หลังปี พ.ศ.2559 เหตุผลที่กล่าวถึง พ.ศ.2559 เพราะงานดัชนีพจน์ของผู้วิจัยเองได้ทำวิจัยเรื่องรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกิน เผยแพร่ในปี 2559 (วุฒิพงศ์ บัวซ้อย, 2559)

ทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) คือ การที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้ใช้อำนาจอธิปไตยในการปกครองด้วยตนเอง ไม่ใช่ใช้อำนาจอธิปไตยผ่านผู้แทน ๆ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิ หรือการพิทักษ์สิทธิของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชนหรือสังคมที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการเมืองภาคพลเมืองจะปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ หรือแม้เข้าถึงก็แก้ไขปัญหานั้นที่ประชาชนประสบไม่สำเร็จ และละทิ้งปัญหาไว้กับประชาชนดั้งเดิม ซึ่งประชาชนจะลุกขึ้นจัดการแก้ไขปัญหานั้นด้วยตนเองเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของ หรือเรียกว่า “การเมืองนอกสภา” ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชน ของสังคม และประเทศชาติ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1.1 สาเหตุของการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมือง คือ 1) การเข้าไม่ถึง (inaccessibility) 2) ความจำเป็นทางการเมือง (political necessity) 3) ความไม่พอเพียง (inadequacy) ของการเมืองแบบผู้แทนราษฎร คือ ระบอบรัฐสภาไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนพอที่จะรับผิดชอบแก้ไขปัญหาดังกล่าว ๆ ที่ประเทศชาติเผชิญได้ และระบอบรัฐสภาอาจจะเป็นปัญหาเสียเอง ระบบประชาธิปไตยทุกประเทศ การเมืองภาคพลเมืองไม่สามารถตอบสนองชาวบ้านได้ จะตอบสนองเฉพาะบางกลุ่ม การเมืองในระบบผู้แทนไม่ได้มุ่งแก้ปัญหาประชาชนในระดับรากหญ้า แต่เป็นการเมืองที่มุ่งจัดสรรระบบอำนาจภายในของชนชั้นนำ ไม่ใช่การเมืองเพื่อประชาชน 4) การเมืองแบบผู้แทนฯ เน้นการให้ได้ทางออกเร็ว ๆ มากกว่าการศึกษาหาที่มาของปัญหาให้ชัดเจนก่อนการแก้ไข 5) การเมืองแบบผู้แทนเน้นความจำเป็นที่จะมีผู้นำซึ่งจะช่วยให้เกิด “ทางออก” เมื่อประสบปัญหา 6) การเมืองแบบผู้แทนเน้นการใช้อำนาจที่มีอยู่อย่างฉลาด และเพิ่มอำนาจต่อรองให้กับผู้ที่ไม่มีความจำเป็น 7) การเมืองแบบผู้แทนใช้ภาษาสนับสนุนตนเอง และมุ่งเอาชนะกัน 8) การเมืองแบบผู้แทนสร้างให้เกิดเหตุการณ์สาธารณะ ในขณะที่การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ

1.2 ลักษณะของการเมืองภาคพลเมือง คือ 1) การเมืองภาคพลเมืองเริ่มต้นเมื่อประชาชนแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของพวกเขา เมื่อพวกเขา “เป็นเจ้าของ” ปัญหาต่าง ๆ ของเขาเอง 2) มุ่งเน้นที่จะสร้างความชัดเจนในความหมาย และถ้าจำเป็นก็หันมาทบทวนความหมายของปัญหาอีกก่อนที่จะขับเคลื่อนไปสู่ทางออกของปัญหา 3) มุ่งเน้นความสำคัญของพลเมืองที่จะเรียกร้องความรับผิดชอบต่อพวกเขาเองและก็นำไปสู่ทางออกด้วยพวกเขาเอง 4) มุ่งเน้นการสร้างรูปแบบใหม่ของอำนาจ ในระดับชุมชนหนึ่ง ๆ 5) การเมืองภาคพลเมืองใช้พลังใจของสาธารณชนเป็นทุนทางการเมืองพื้นฐาน 6) การเมืองภาคพลเมืองจะประเมินถึงความสามารถของพวกเขา 7) การเมืองภาคพลเมืองใช้ภาษาของการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมและสร้างความสัมพันธ์ 8) การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวกับการใช้ความแตกต่างและทำให้กลุ่มเห็นต่างมาทำงานร่วมกัน 9) การเมืองภาคพลเมืองมองสาธารณชนเพื่อหาทิศทาง 10) การเมืองภาคพลเมืองสอนทักษะของการปฏิบัติงานสาธารณะให้เกิดประสิทธิผล 11) การเมืองภาคพลเมืองจะเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติแบบเอื้ออาทรหรือแบบร่วมมือกัน 12) การเมืองภาคพลเมืองสร้างพื้นที่สาธารณะ 13) การเมืองภาคพลเมืองมี NGOs เข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ

1.3 องค์ประกอบของการเมืองภาคพลเมือง มีหลักการสำคัญ คือ 1) หลักแห่งความรับผิดชอบ (On Responsibility) 2) หลักแห่งศักยภาพ (On Capacity) 3) หลักแห่งอำนาจ (On Power) 4) หลักแห่งความสัมพันธ์ (On Relationships) 5) หลักแห่งเจตจำนงและความสนใจทางการเมือง (On Political will and interests) และ 6) หลักแห่งการลงมือปฏิบัติ (On Action) (วุฒิพงศ์ บัวซ้อย, 2561)

2. การทบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองยังคงมีรูปแบบการเคลื่อนไหวตามที่วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ และมีประจักษ์การณรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองที่พิเศษเกิดขึ้นในช่วง 2-3 ปีมานี้ คือ การต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนสื่อสารสาธารณะ (social media) มากขึ้น “ซึ่งจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้” (สมนึก ยิ่งใหญ่, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565) นอกจากนี้ปัญหาของรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในช่วง 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) รัฐบาลใช้กฎหมายมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของประชาชน ไม่ใช้การเมืองในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นนักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย ทั้งนี้ รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองตามที่วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ สรุปได้ว่า ประเด็นต่าง ๆ ภายใต้ชุดความรู้เกี่ยวกับ “การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน” นี้มักเป็นที่นิยมของนักวิจัยเชิงคุณภาพที่จะนำหัวข้อต่าง ๆ ภายใต้ชุดความรู้เรื่องนี้ไปเป็นกรอบแนวความคิดของการวิจัย เป็นกรอบแนวความคิดเพื่อเป็นฐานของการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) ศึกษาเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือการเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านหรือของชุมชนกับอำนาจรัฐหรือกับเอกชน ทั้งนี้ในการวิจัยหรือศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) หรือศึกษาวิจัยเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านหรือของชุมชน จะมีชุดของทฤษฎีการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่นักรัฐศาสตร์นิยมนำมาเป็นองค์ประกอบของแนวความคิดหรือทฤษฎีที่ใช้เป็นฐานของการศึกษาวิจัยด้วย คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) ทั้งนี้ “การเคลื่อนไหวในรูปแบบการเมืองภาคพลเมืองในปัจจุบัน” ผู้เขียนได้สังเคราะห์ขึ้นมาจากผลงานทางวิชาการของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548, น. 174; 2552, 2553, น. 169) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549, น.17) เดวิด แมทธิวส์ (2552) ประภาส ปันตบแต่ง (2552, น. 152-173) วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) และวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) มีดังนี้ คือ การร้องทุกข์ (petition) หรือการร้องเรียน (complaints) หรือการเรียกร้อง (request) เกิดจากความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านจากปัญหาที่พวกเขาประสบ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (check and balance) การประท้วง (protest) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (critical cooperation) อารยะขัดขืน (civil disobedience) การสานเสวนา (deliberation) และความสามารถในการเจรจาต่อรอง (capacity of negotiations)

3. การทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย

ผลการวิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ปัญหานั้น ต้องแก้ไขในเชิงนโยบายตามที่วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) และวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) ค้นพบ จึงจะเป็นการแก้ไขที่เสร็จสมบูรณ์ ไม่เช่นนั้นปัญหาจะลุกลามขึ้นมาใหม่หากไม่แก้ไขในรูปของนโยบาย ถึงแม้ว่าในช่วง 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายจะทำงานได้ยากขึ้น กล่าวคือ นักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย เนื่องจากรัฐบาลหันไปใช้กฎหมายในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่เป็นหลัก ไม่ได้ใช้ระบบกลไกทางการเมืองในการแก้ไขปัญหาผ่านรัฐสภา (สมนึก ยิ่งใหญ่, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565, สมส่วน คนเก่ง สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565) ทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย จะมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง 3 ทฤษฎี คือ ทฤษฎีการระดมทรัพยากร (resource mobilization theory) ทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (political process theory) และทฤษฎีการสร้างกรอบวาทกรรมทางวัฒนธรรม (cultural framing theory) ซึ่งทั้ง 3 ทฤษฎีเกิดขึ้นเมื่อประชาชนประสบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นได้รับผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนทางด้านสังคม และไม่มีหน่วยงานใดเข้าไปช่วยเหลือแก้ไขปัญหาการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย ผู้วิจัยมุ่งจะอธิบายถึงการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายที่จะนำมาซึ่งรูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยมุ่งที่ประชาชนเป็นผู้ออกแบบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหา

4. การทบทวนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมือง

ผลการวิจัยพบว่า การเมืองภาคพลเมืองมีพัฒนาการเหมือนผลงานวิชาการของวุฒิพงศ์ บัวชัย (2561) ทั้งพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศ และพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย ดังนี้

4.1 พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศ การเมืองภาคพลเมือง (civil politics) ได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial revolution) ทั้ง 3 ครั้ง (ครั้งที่ 4 อยู่ในยุคปัจจุบัน) ซึ่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีอิทธิพลต่อการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมืองตามมา โดยการปฏิวัติอุตสาหกรรมเริ่มต้นครั้งแรกในสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) จากนั้นจึงแพร่ขยายไปยังยุโรปตะวันตก อเมริกาเหนือ ญี่ปุ่นจนขยายไปทั่วทั้งโลกในเวลาต่อมา (การปฏิวัติอุตสาหกรรม, 2561) ทั้งนี้ ผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้ตามมา (การปฏิวัติอุตสาหกรรม, 2561) คือ 1) ประชากรทั่วโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เพราะความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และทางด้านการแพทย์เจริญก้าวหน้าขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งความสมบูรณ์ของอาหาร ระบบ สาธารณสุขและการดูแลสุขภาพอนามัย การเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการอพยพจากชนบทมาหางานทำในเมือง จนเกิดปัญหาความแออัดของประชากรในเขตเมือง 2) ผลของอพยพจากชนบทมาหางานทำในเมืองก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ มากมาย เช่น ชุมชนแออัด การแพร่กระจายของเชื้อโรค ปัญหาอาชญากรรม การใช้แรงงานเด็ก การเอารัดเอาเปรียบกัน และ 3) อิทธิพลของลัทธิสังคมนิยมทำให้เกิดลัทธิเสรีนิยม (liberalism) ซึ่งเป็นพื้นฐานการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ของการเมืองภาคพลเมือง เริ่มเคลื่อนไหวในประเทศตะวันตกมาตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยนักสังคมศาสตร์ คือ ชาร์ลส ทิลลี่ (Charles, T., 2004; อ้างถึงในสมปฤณ นิยมไทย, 2552, น.17-19) ที่ได้ศึกษาขบวนการการเมืองเกือบทั่วโลก และได้ตีกรอบความคิดเรื่องขบวนการทางสังคมให้แคบลงโดยให้เหตุผลว่าขบวนการทางสังคมมีสาระบางประการร่วมกับรูปแบบของความเห็นโต้แย้งทางการเมือง เช่น เรื่องรัฐประหาร การหาเสียงเลือกตั้ง การหยุดงานประท้วง การปฏิวัติ และกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมือง

4.2 พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย สำหรับประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมือง ดังจะพบในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 (4) ระบุว่า ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้มแข็งในทางการเมือง และจัดให้มีกฎหมายจัดตั้งกองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง เพื่อช่วยเหลือการดำเนินกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทุกรูปแบบ ให้สามารถแสดงความคิดเห็นและเสนอความต้องการของชุมชนในพื้นที่ และ (5) ระบุว่าส่งเสริมและให้การศึกษาแก่ประชาชนเกี่ยวกับการพัฒนาการเมืองและการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2551, น.63) โดยมีกฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้เกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองออกมา 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, 2551) เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทย

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องบททบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เพื่อทบทวนชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง พบว่า นักวิจัยหรือนักวิชาการส่วนใหญ่ยังอ้างอิงผลงานของ เดวิด แมทธีว (2552) ซึ่งเป็นเจ้าของแนวความคิดการเมืองภาคพลเมือง และ “ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง” ยังเหมือนเดิมทั้งหมด ซึ่ง “การเมืองภาคพลเมือง” (Civil Politics) คือ การที่ประชาชนผู้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยในการปกครองระบอบประชาธิปไตยได้อำนาจอธิปไตยในการปกครองด้วยตนเอง ไม่ใช่ใช้อำนาจอธิปไตยผ่านผู้แทนฯ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเรียกร้องสิทธิ การปกป้องสิทธิหรือการพิทักษ์สิทธิของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชนหรือสังคมที่ตนเองมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการเมืองภาคพลเมืองจะ

ปรากฏขึ้นในพื้นที่ที่ผู้แทนฯ ได้ละเลยหรือเข้าไม่ถึงปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ หรือแม้เข้าถึงก็แก้ไขปัญหาที่ประชาชนประสบไม่สำเร็จ และละทิ้งปัญหาไว้กับประชาชนดั้งเดิม ซึ่งประชาชนจะลุกขึ้นจัดการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนเองต่อปัญหาต่าง ๆ ที่พวกเขาเป็นเจ้าของ หรือเรียกว่า “การเมืองนอกสภาฯ” ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตที่ดีของตนเอง ของครอบครัว ของชุมชน ของสังคม และประเทศชาติ

2. เพื่อทบทวนเรื่องรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง พบว่า รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองยังคงมีรูปแบบการเคลื่อนไหวตามที่วุฒิสงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ และมีประภคภรณ์รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองที่พิเศษเกิดขึ้นในช่วง 2-3 ปีมานี้ คือ มีการต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) มากขึ้น “ซึ่งจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้” นอกจากนี้ปัญหาของรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในช่วง 7-8 ปีมานี้ รัฐบาลใช้กฎหมายมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของประชาชน ไม่ใช้การเมืองในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นนักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย ซึ่งรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง ประกอบด้วย การร้องทุกข์ (Petition) ซึ่งเกิดจากความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านจากปัญหาที่พวกเขาประสบ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (Check and Balance) การประท้วง (Protest) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (Critical Cooperation) อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) การสานเสวนา (Deliberation) และความสามารถในการเจรจาต่อรอง (Capacity of Negotiations)

3. เพื่อทบทวนการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย พบว่า การแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ปัญหานั้นต้องแก้ไขในเชิงนโยบายตามที่วุฒิสงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ค้นพบ จึงจะเป็นการแก้ไขที่เสร็จสมบูรณ์ ไม่เช่นนั้นปัญหาลูกหลานขึ้นมาใหม่หากไม่แก้ไขในรูปของนโยบาย ทั้งนี้ การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบายจะนำมาซึ่งรูปแบบหรือแนวทางการแก้ไขปัญหาของประชาชนแบบผสมผสาน โดยมุ่งที่ประชาชนเป็นผู้ออกแบบหรือกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหาพร้อมกับภาครัฐหรือคู่กรณีข้อพิพาทและบุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นกลาง โดยไม่กำหนดนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาโดยรัฐ (Top-Down) หรือประชาชน Bottom-Up) เพียงอย่างเดียว

4. เพื่อทบทวนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมือง พบว่า การเมืองภาคพลเมืองมีพัฒนาการเหมือนผลงานวิชาการของวุฒิสงศ์ บัวชัย (2561) ทั้งพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศ และพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย กล่าวคือ พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของต่างประเทศนั้น การเมืองภาคพลเมือง (Civil Politics) ได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ทั้ง 3 ครั้ง (ครั้งที่ 4 อยู่ในยุคปัจจุบัน) ซึ่งการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีอิทธิพลต่อการก่อเกิดการเมืองภาคพลเมืองตามมา โดยการปฏิวัติอุตสาหกรรมเริ่มต้นครั้งแรกในสหราชอาณาจักร จากนั้นจึงแพร่ขยายไปยังยุโรป ตะวันตก อเมริกาเหนือ ญี่ปุ่นจนขยายไปทั่วทั้งโลกในเวลาต่อมา ส่วนพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย ก็ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการเมืองภาคพลเมืองดังจะพบในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 87 (4) และมีกฎหมายลูกตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ออกมา 2 ฉบับ คือ พระราชบัญญัติสภาพัฒนาการเมือง พ.ศ. 2551 และพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 (สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, 2551) เพื่อเป็นกลไกในการพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองให้เป็นรูปธรรมในสังคมไทย

การอภิปรายผล

การวิจัยเรื่องบททบทวนเรื่องการเมืองภาคพลเมือง ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

จากผลการวิจัยซึ่งพบว่า “ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง” ยังเหมือนเดิมทั้งหมด แต่ “รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง” และ “การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย” และ “พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย” มีทั้งเหมือนเดิมและเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ รูปแบบการเคลื่อนไหว การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และ

พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย ยังคงเหมือนเดิมตามที่วุฒิพงศ์ บัวชัย (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ และมีการเปลี่ยนไปของรูปแบบการเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงไปของการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และเปลี่ยนแปลงไปของพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทยบางส่วน กล่าวคือ มีปรากฏการณ์รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง ที่พิเศษเกิดขึ้นในช่วง 2-3 ปีมานี้ โดยมีการเคลื่อนไหวต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) มากขึ้น “ซึ่งจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้” (ประยงค์ ดอกกล้าโย, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565, อรุณฯ ผลบุญ, สัมภาษณ์เมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565) นอกจากนี้ ปัญหาของรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในช่วง 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) รัฐบาลใช้กฎหมายมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ รัฐบาลไม่ใช้การเมืองในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นนักการเมือง (NGOs) ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย

ข้อค้นพบดังกล่าว ได้ขัดแย้งกับแนวความคิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคพลเมืองเกี่ยวกับปัญหาในแต่ละพื้นที่ของ เดวิด แมทธิวส์ (2552) เสกสรร ประเสริฐกุล (2548, น.174, 2552, 2553, น.169) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549, น.17) ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2546, น.42-46) และของวุฒิพงศ์ บัวชัย (2559) ที่ค้นพบว่า การเคลื่อนไหวต่อสู้ในการแก้ไขปัญหาภายใต้การเมืองภาคพลเมือง จะกระทำการผ่านการร้องทุกข์ (Petition) หรือการร้องเรียน (Complaints) หรือการเรียกร้อง (Request) เกิดจากความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านจากปัญหาที่พวกเขาประสบ การตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ (Check and Balance) การประท้วง (Protest) การร่วมมือแก้ไขวิกฤต (Critical Cooperation) อารยะขัดขืน (Civil Disobedience) การสานเสวนา (Deliberation) และความสามารถในการเจรจาต่อรอง (Capacity of Negotiations) นั้น ไม่สามารถดำเนินการได้ตามที่นักวิชาการต่างๆ ชำตัน ได้ค้นพบและได้นำเสนอไว้ เนื่องจากรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา บังคับใช้กฎหมายตามสภาพปัญหาของแต่ละพื้นที่ ไม่ได้แก้ไขปัญหผ่านระบอบการเมืองในรัฐสภา

นอกจากนี้ ยังขัดแย้งกับทฤษฎีการระดมทรัพยากร (Resource Mobilization Theory) ขัดแย้งกับทฤษฎีกระบวนการทางการเมือง (Political Process Theory) (วุฒิพงศ์ บัวชัย, 2559, 2561) ซึ่งทั้ง 2 ทฤษฎีจะใช้ไม่ได้เลยในการแก้ไขปัญหาของประชาชนกับรัฐบาลชุดปัจจุบัน (รัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) และขัดแย้งกับการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสมผสาน (Hybrid Theories) ผ่านตัวแบบพันธมิตรทางการเมืองของจุมพล นิธิพานิช (2554) เพราะต้องใช้หลากหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของชาวบ้านมาสานเสวนาเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมกัน เนื่องจาก รัฐบาลได้หันมาใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับปัญหาต่างๆ ในแต่ละพื้นที่ในการแก้ไขปัญหา รัฐบาลไม่ได้ใช้กลไกทางการเมืองผ่านระบบรัฐสภาในการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่ จึงทำให้นักการเมือง (NGOs) ที่เป็นสมาชิกสภาราษฎร รวมทั้งที่เป็นกรรมาธิการต่างๆ ในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาให้ประชาชนผ่านกระบวนการเชิงนโยบาย เพราะหลายปัญหาของประชาชนต้องแก้ไขปัญหผ่านกลไกทางการเมือง คือ ยก ร่างพระราชบัญญัติเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะในแต่ละพื้นที่ จึงกระทำไม่ได้

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ปัญหาของการเมืองใน “ระบบรัฐราชการ” ในยุคปัจจุบันซึ่งบริหารประเทศโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชานั้น ขัดแย้งกับระบบประชาธิปไตย ซึ่งระบบกลไกต่าง ๆ ของประเทศที่ปกครองในระบบประชาธิปไตยนั้น ทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ ต่างต้องมีอิสระต่อกัน จึงจะนำมาซึ่งการบริหารจัดการประเทศได้อย่างสมดุล และก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนและประเทศชาติ แต่ปัญหาของการเมืองไทยขณะนี้ คือ ฝ่ายบริหาร ได้ครอบงำฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหารได้ใช้อำนาจทางการเมืองควบคุมกลไกทางการเมืองผ่านระบบราชการ ซึ่งเรียกว่า “ระบบรัฐราชการ” คือ รัฐบาลยึดอำนาจทางการเมืองมาจากนักการเมืองในรัฐสภา และใช้อำนาจการเมืองด้วยตนเอง โดยสั่งการผ่านระบบราชการซึ่งเป็นเครื่องมือของฝ่ายบริหารอยู่แล้ว ดังนั้น “ระบบรัฐราชการ” นอกจากจะขัดแย้งกับระบบประชาธิปไตยแล้ว ยังถอยหลังไปก่อนยุคก่อนรัฐธรรมนูญ 2540 เสียอีก ซึ่งระบบราชการในยุคนั้นจะเป็นระบบการแก้ไขปัญหาประชาชนจากข้างบนลงไปข้างล่าง (Top-Down) ซึ่งประชาธิปไตยในสังคมโลกในปัจจุบันนี้ ในการแก้ไขปัญหาของประชาชนจะเป็นไปในลักษณะผสมผสาน (Hybrid Theories)

คือ ผสมระหว่าง Top-Down Theories กับ Bottom-up Theories จึงจะเป็นการแก้ไขปัญหาให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้น “การเมืองภาคพลเมือง” ในปัจจุบันนี้ (2566) จึงซับซ้อน และต้องรอเวลาของการเปลี่ยนรัฐบาลชุดใหม่ที่จะเกิดขึ้นภายหลังเดือนพฤษภาคม 2566 เพราะจะมีการเลือกตั้งทั่วไปเกิดขึ้น ซึ่งประชาชนคนไทยต้องมาลุ้นกันต่อไป

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

“ชุดความรู้เรื่องการเมืองภาคพลเมือง” ยังเหมือนเดิมทั้งหมด แต่ “รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมือง” และ “การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย” และ “พัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองเฉพาะของไทย” มีทั้งเหมือนเดิมและเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ รูปแบบการเคลื่อนไหว การเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทย ยังคงเหมือนเดิมตามที่วุฒิสภา บัณฑิต (2559, 2561) ได้ทำการศึกษาไว้ และมีการเปลี่ยนไปของรูปแบบการเคลื่อนไหว และการเปลี่ยนแปลงไปของการเมืองภาคพลเมืองในกระบวนการนโยบาย และเปลี่ยนแปลงไปของพัฒนาการของการเมืองภาคพลเมืองของไทยบางส่วน คือ มีปรากฏการณ์รูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองที่พิเศษเกิดขึ้นในช่วง 3-4 ปีมานี้ โดยมีการเคลื่อนไหวต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) มากขึ้น “ซึ่งจะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้” นอกจากนี้ ปัญหาของรูปแบบการเคลื่อนไหวของการเมืองภาคพลเมืองในช่วง 7-8 ปีมานี้ (ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา) รัฐบาลใช้กฎหมายมากขึ้นในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ รัฐบาลไม่ใช้การเมืองในรัฐสภาการแก้ไขปัญหา ดังนั้นนักการเมือง (NGOs) ที่เป็นอนุกรรมการในรัฐสภาทำอะไรไม่ได้เลย

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

- 1.1 การแก้ไขปัญหาของประชาชนในแต่ละพื้นที่ กรณีเกิดจากข้อขัดแย้งกับรัฐ และปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก ควรทำให้ปัญหานั้นเป็นข่าวในพื้นที่สาธารณะ เพื่อให้สังคมได้รับรู้ปัญหาร่วม และจะนำมาซึ่งการแก้ไขได้รวดเร็วขึ้น
- 1.2 ในช่วงการทำให้ปัญหาในพื้นที่เป็นข่าวในพื้นที่สาธารณะ ให้มีนักวิชาการเกี่ยวกับปัญหาที่ประชาชนประสบนั้น ร่วมเคลื่อนไหว นำเสนอแนวคิด ทฤษฎี เพื่อการแก้ปัญหานั้นคู่ขนานไปด้วย จะเป็นการยืนยันว่าปัญหาของประชาชนในพื้นที่นั้นรัฐควรเร่งรีบเข้าไปแก้ไข
- 1.3 การแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐ หรือประชาชนกับเอกชน ต้องแก้ไขด้วยหลักรัฐศาสตร์ ไม่ใช่หลักนิติศาสตร์นำหน้าการแก้ไข
- 1.4 การเคลื่อนไหวต่อสู้ผ่านการใช้กระบวนการสื่อสารสาธารณะ (Social Media) จะทำให้ลดขั้นตอนการต่อสู้ลง
- 1.5 ระบบการปกครองและการบริหารประเทศ ทั้ง 3 เสาหลัก ต้องมีอิสระต่อกัน เพื่อถ่วงดุลอำนาจต่อกันและกัน คือ ฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายตุลาการ ต้องมีอิสระในการใช้อำนาจของตน ซึ่งฝ่ายบริหาร (รัฐบาล/การเมือง) จะต้องไม่ไปครอบงำฝ่ายนิติบัญญัติ หรือตุลาการ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำวิจัยเกี่ยวกับ “บทสังเคราะห์รูปแบบการเมืองภาคพลเมืองไทย” ด้วยการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิเคราะห์ด้วยวิธีอุปนัย (Induction Analysis) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

เอกสารอ้างอิง

- จิตติมา ผลเสวก. (บรรณาธิการ, 2553). *แผ่นดินแห่งชีวิต*. นนทบุรี: เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน.
- จุมพล หนิมพานิช. (2550). *การวิจัยเชิงคุณภาพในทางรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2549). *อารยะขัดขืน*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคอมทิง.
- เดวิด แมทธิวส์. (2552). *การเมืองภาคพลเมือง*. (วันชัย วัฒนศัพท์, ผู้แปล). ขอนแก่น: โรงพิมพ์ศิริภักดิ์ ออฟเซ็ท.
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. เชียงใหม่: มีติไซด์เชียงใหม่.
- พงษ์ทิพย์ สำราญจิตต์. (2556). *โฉมตบชุมชนจินตภาพที่จับต้องได้*. กรุงเทพมหานคร: กลุ่มปฏิบัติงานท้องถิ่นไร้พรมแดน เครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รวิวรรณ ชินะตระกูล. (2544). *การวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: มิตรภาพการพิมพ์และสตีวิโอ.
- วุฒิพงศ์ บัวซ้อย. (2558). *การเมืองในการจัดทำข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่ายประจำปีของ อบต. ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองเพชรบูรณ์*. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- _____. (2559). *รูปแบบการเมืองภาคประชาชนว่าด้วยเรื่องที่ดินทำกิน*. (ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุชนิพนธ์). (รัฐศาสตร์) กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2561). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชาการเมืองภาคพลเมือง*. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์.
- ศรัณยู หมั่นทรัพย์. (2557). *เครือข่ายประชาชนภาคตะวันออก: “การเมืองภาคพลเมือง” ในสังคมไทย*. (ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุชนิพนธ์). (สหวิทยาการ) วิทยาลัยสหวิทยาการ กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมชาย ปรีชาศิลป์. (2565). *เดินข้ามพรมแดนบนเส้นทางวิชาการและงานเคลื่อนไหวในวาระ 60 ปี ประภาส ปิ่นตบแต่ง*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- สมนึก ปัญญาสิงห์. (2558). *การพัฒนาการเมืองภาคพลเมืองกับกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยชุมชน: กรณีศึกษาตำบลนาชุมแสง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). (การเมืองการปกครอง) คณะรัฐศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสกสรร ประเสริฐกุล. (2553). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- สุกัญญา คุณยศยิ่ง. (2558). *บทบาทการเมืองภาคพลเมืองของภาคีขับเคลื่อนเชียงใหม่จัดการตนเอง*. (ค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต). สาขาวิชาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภธรรม มงคลสวัสดิ์. (2561). *การเมืองภาคพลเมืองของคณาธิการในการทำสิทธิคนพิการในเป็นจริง*. (ดุชนิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต) (การบริหารสวัสดิการสังคม) บัณฑิตวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- อนุรักษ์ เก่งเรียน. (2558). *การก่อตัวของธรรมาธิปไตยกับการเมืองภาคพลเมืองในสังคมไทย*. (ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุชนิพนธ์). (การเมือง) คณะรัฐศาสตร์ กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- Mathews, D. (1999). *Politics for People. Finding a responsible Public Voice* (2nd edition) University of Illinois Press.